

«Ambroosius on ladna mees...»

Ühest jõuluteemalisest külalaulust

Anu Vissel

Jõulud eesti rahvalauludes

Eestlase jaoks tähistab mõiste «jõululaul» autorilaulu, eelkõige kiriku- või lastelaulu. Vanade rahvalaulude (regivärsiliste kalendrilaulude) hulgas seda peaaegu ei esinegi. Suurele hulgale mardi-, kadri-, vastla- ja jaanilauludele pole jõululaulude poolelt peaaegu midagi kõrvale panna. Eesti vanadele, eelkristlikele talvise pööripäeva kommeteale näibki olevat iseloomulik, et neil pole tihedat sidet kalendrilauludega ja need avalduvad muul kujul. Kuigi eesti rahvalaulude antoloogia (ERLA I-IV) sisaldab kuus jõuludega seonduvat laulu(tüüpi), leidub rahvalaulukogudes märkimisväärselt üksnes lastelaulu funktsiooni taandunud salmikest «*Jonkadi, jonkadi jõulud tulevad / lihaaida lukud lagund / vorstikambri võti kadund*», mille leiame antoloogiast tüübinimetuse alt «*Jõudke, jõulud!*» (ERLA I:2 1969: 333-335, nr 368). Selle lõbusa teksti taga peitub usundiline kujutelm, et uude aastasse minekul on hea käekäigu tagamiseks vajalik igaühe kontakt looduse ja selle andidega. Seepärast pidi isegi väike laps oma tahtmist mööda pühadetoitu (liha, vorsti, leiba) võtta saama. Uskumuste järgi tuli jõuluööl kolm kuni üheksa korra süüa (Hiemäe 1998: 34). Jõule kui suuri «söömapühi» peegeldavad ka vähesed ülejäänud jõulutemaatikaga laulud «*Ootasin jõuluks vorsti*», «*Jõulude ettevalmistused*», «*Jõulutoidud*» (ERLA I:2 1969: 333, nr 367; 335 nr 369, 370). Jõuludega on seostatud ka kitsalt Mulgimaal levinud laulu «*Pühad püünisesse*» (ERLA I:2 1969: 301, nr 339), mis arvatakse olevat kuulunud eesti oludes haruldaste jõulusantide repertuaari. Siiski pole pikad jõulupühad vaikuses möödunud. Jõuluõlgedel mängisid mehed mitmesuguseid jõuja osavusmänge, järgnevatel päevadel, mil hakati vastastikku külas käima, tavatseti mängida laulumänge. Seetõttu on mitmetes paikades, kus see traditsioon oli eriti tugev, vanu laulumänge nimetatud jõululauludeks.

Uuemate riimiliste rahvalaulude hulgas võib kohata mitmeid jõuluteemalisi laule. Sage-dasti kujutatakse neis mingit kohalikku jõulupidu või muid jõuluaega langenud sündmusi («*Vaat jõulua'al kui jääne tee...*», «*Jõulupäevad siin ja sääl...*», «*Jõulukuu, kui ilm oli vali...*», «*Maad ja rahvast maha jättes...*», «*Nüüd on meil jälle jõulud käes...*» jpt). Need on pikad reipad jutustused, mis jõulude kristliku tähenduse jätaavad puudutamata. Üks niisuguseid laule on Torma ümbruses sündinud «*Ambroosiuse laul*».

Eeskuju ja peegelpilt

See kunagi Tartumaal sündinud laul on läbi elanud mitu elu: algul külalaulu, seejärel seltskonnalauluna, jäädes kauemaks püsima üliõpilaslaulude sekka. Laulu looja on nutikalt ära kasutanud peategelase võõrapärase, Itaalia kunagise kirikutegelase ja pühamehe nimega sarnase perekonnanime ning seetõttu kannab külamehe sepitsetud laul heldest ja altruistlikust kõrtsmikust kirikulauluga analoogset pealkirja.¹ Toda ammust kirikulaulu olevat ki-

rikupärimuse andmeil esimest korda laulnud kirikuisad Ambrosius ja Augustinus viimase ristimisel IV sajandil pKr (EE 1932: 339). Oodina jumala suurust ja vägevust ülistav dialoogivormis «Ambroosiuse kiituslaul» on liturgilise lauluna tänaseni kirikumuusikasse püsima jäänud. *Küla-Ambroosiuse laul* olevat Aruküla kooliõpetaja Kristjan Abroi teateil loodud ühel 1860. aastate jõulupeol (ERA II 257, 479 (1) < Torma khk, Roela v, Tuulavere k - Kristjan Abroi < Andres Põrvet (1904)) Torma [postijaama](#) kõrtsis. Sel ajal oli too vana Riia-Tartu-Narva-Peterburi teel paiknenud hobupostijaam 1856. a tee õgvendamise tõttu kaotanud suure osa oma rahvusvahelisest tähtsusest (Selli 1970:134).

Saamisluгу. Prototüüp ja autorid

Nii nagu paljude teistegi populaarsete laulude puhul, on ka selle loojaks ja peategelase prototüübiks peetud mitut erinevat inimest. 1920.-1930. aastate ajakirjanduses ilmus rida teateid laulu (arvatava) prototüübi, kõrtside ja järvede rentniku August Ambrosiuse (1843-1936) elukäigu (teemantpulmad, pere, surm jm) kohta (Sädemed 1926: 52, 423; Olion 1935, 15. V, 309; Päevaleht 1936, 29. X, 5 jne). Nende mõjul hakkas rahvas teda selle laulu prototüübiks pidama. Kuid need, kes kunagiste sündmustega täpsemalt kursis olid, ei rutanud tema kuulsuseoreooli vähendama, kui ta ise ei pidanud vajalikuks ammustelt aegadelt unustuseloori pisut kergitada. Tõde jõuab ajakirjandusse 1938. aastal, kaks aastat pärast A. Ambrosiuse surma, mil «Rahvalehes» ilmub pikem artikkel ««Ambrosius oli ladna mees...». Kuulsa üliõpilaslaulu sünniradadel». Tähekombinatsiooni E. W-n taha peitunud kirjutaja näib olevat kunagise jõuluaegse sündmusega hästi kursis ja teatab: kuigi Tartus elanud vanahärra kandis sama haruldast nime ja oli kõrtsmikuametitki pidanud, ei olnud ta siiski see õige Ambrosius, vaid tema noorem vend. Tegelikult Ambrosiuse, Torma kõrtsimehe eesnimi olnud Konstantin ja ta elanud aastatel 1838-1885. Ajaleheartikkel andis hea ülevaate laulu saamisloost, nimategelase prototüübist, autoritest, laulu edasisest levikust ning oli kirjutatud Torma jaama kõrtsimehe sajanda sünniaastapäeva puhuks.

K. Ambrosius olnud ümbruskonnas tuntud heatahtliku ja helde mehena, kes nälja- ja ikaldusaastatel oli annetanud suuri summasid kannatanutele. Kord olevat ta kolm talupoega 25-aastasest sõjaväeteenistusest vabaks ostnud. Austust tema vastu suurendanud veelgi see, kui ta ühe vargusloo lahendas, päästes kõrtsis peatunud vangitapist endised mõisa toatüdrukud ja leidnud oma saksakambrist üles tegelikud süüdlased.

Tõuke kõrtsimehest laulu tegemiseks andnud jõuluaega langenud juhtum. Nimelt oli vahetult enne pühi Torma kanti ilmunud poolpaljas ja väsinud, pikast Vene sõjaväeteenistusest vabanenud soldat. Kroonumehel polevat olnud kuhugi minna - isa-ema ammu surnud, õde mehele läinud. Viimase kohta teadnud ta vaid niipalju, et see pidavat kusagil Torma ümbruses elama. Ambrosius võtnud endise kroonumehe seniks enda juurde, kuni too õe üles leiab - andnud peavarju, toitnud, pannud riidessegi. Tänumeeles pesnud vana soldat jõululaupäeva hommikul kõrtsi põrandad puhtaks, toonud metsast koguni ilusa jõulukuuse. Õhtul toimunud kõrtsis suur jõulupidu. Kohalik viiuli-, laulu- ja naljamees Kristjan Kivi, kes olnud seal pillimeheks, teinud mitu päeva kestnud peo lõpuks laulu sõnad ja viisi valmis.

Nii on seda meenutanud samal peol viibinud Roela valla Tuulavere küla rätsep, ise samuti laulu- ja pillimees Andres Põrvet. «Rahvalehe» artikli järgi loonud K. Kivi selle laulu juba jõulupeol, hiljem taastanud autor ja A. Põrvet selle teksti mälu järgi, pannud

kirja, küllap lisanud veel midagi juurdegi. Algselt olnud laulul 32 salmi. K. Kivi kohta on teada, et tema loodud on mitmed teisedki Põhja-Tartumaa populaarsed laulud, nagu sentimentaalsete ballaadide hulka liigituv «Saare krahvipreili laul» («Kui ma alles noor veel olin...»), mis räägib legendaarse Saare krahvi Manteuffeli tütre õnnetust armastusest ja vabasurmast, ning varasemate külalaulude sagedasti populaarsel «koolitatud preilide» teemal loodud «Kudina mampsel» («*Seal Maidla külas Kudinal...*»), kus talupoiste vastu kõrk ja üleolev preili saab rikka «saksa» peiu, küll rikka, kuid paraku habetunud ja veidrate kommetega poloverniku. Rahva seas on liikunud ka laulutegija enda pikk ja põnev riimi seatud elulugu. Tolles 130 salmiga laulus «Elukäigist» (ERA II 257, 503-529 (10) - K. Abroi < Meinhard Kukk (1923)) on juttu peategelase lapsepõlvest, soldatiajast, kroonust põgenemisest, elust vale nime all Peterburis, Narvas, Jamburgis, äratundmisest ja kohtust, vangistusest. K. Abroi mäletab laulu 1885. a paiku, mil noored on seda laulnud mitmesugustel kooskäimistel, õitsil ja heinal. Kui palju on nendes seiklustes tõtt, kui palju fantaasialendu, ei tea ka sealsete oludega kursis olnud K. Abroi täpsustada. Kuulu järgi olnud K. Kivi Kudina mõisa möldri poeg, tuntud viiuli-, laulu- ja naljamees, kes endale talusulasena leiba teeninud. Tema laulud vastavad tolleaegse seltskonnalaulu mallile, nii nagu ühtivad praegu populaarse Kihnu laulutegija Virve Köstri omad nüüdisaegse ettekujutusega rahvalikust laulust.

Samade jõulude ajal antud laul nimategelasele endale üle, räägib ajalehe autor: Kui Ambrosius hakanud kuhugi külla sõitma, tulnud talle tee peal vastu koolmeister Willman ning ulatanud talle paberi uue lauluga Ambroosiusest.

Laul ise olnud järgmine:

Amb-roo-si-us, üks lad-na mees, su em-pe-rem-pe-tsah!
kes Tor-ma jaa-ma kõrt-si-mees, su em-pe-rem-pe-tsah!
See te-gi ke-na jõu-lu-puu, mis kii-dab pal-ju rah-va suu.
Er-jeel Viri-vam-pes-sah! Viri-vam-pes-sah!
So vii-de-ruu-de ral-lal-lal Er-jeel!
Viri-vam-pes-sah! So vii-de-ruu-de ral-lal-lal!

Uus laul Ambroosiusest

Ambroosius, üks ladna mees,
 su empe-rempe tsah,
 kes Torma jaama kõrtsimees,
 su empe-rempe tsah!
 See tegi kena jõulupuu,
 mis kiidab palju rahvasuu.
 ;: Erjee...
 Viri-vam-pessah, viri-vam-pessah,
 so viide-ruude rallalla!,::

Seal sõitsid kokku isandad,
 su empe-rempe tsah,
 neil kõigil polnud emandaid,
 su empe-rempe tsah!
 Kõik hoostel olid kellad peal,
 kui härrad kokku sõitsid seal.
 ;: Erjee...

Siis mina nukka pugessin,
 su empe-rempe tsah,
 end kehvaks, halvaks lugessin.
 su empe-rempe tsah!
 Mu seltsis oli ka üks juut,
 see oli muzhik ladna, gut.
 ;: Erjee...

Juut andis lahkelt teistel kätt,
 su empe-rempe tsah,
 ja oskas saksa keelt kui vett.
 su empe-rempe tsah!
 Siis oli kurblik minu meel,
 mul puudus kallid saksa keel.
 ;: Erjee...

Kui jõulupuud seal ehiti,
 su empe-rempe tsah,
 siis mind ka sinna kutsuti.
 su empe-rempe tsah!
 Puis kasvid õunad, kompvekid,
 seal ümber istisid antvärgid.
 ;: Erjee...

Gospodin Villmann oli seal,
 su empe-rempe tsah,
 Petlemma sõimest laulis teal,
 su empe-rempe tsah!
 Kus meie Issand sündinud,
 seal karjased ka kõndinud.
 ;: Erjee...

Niisama kirsi-rummiklaas,
 su empe-rempe tsah,
 käis ikka tihti minu käes
 su empe-rempe tsah!
 See kõrtsiisand hüüdis: «Joo!»
 Kui lõpeb, eks ma uue too.»
 ;: Erjee...

Ei põlgand nad mind kroonumeest,
 su empe-rempe tsah,
 mind anti ükskord valla seest,
 su empe-rempe tsah!

Kolm päeva sõitsid, jootsid mind,
 Mul kopikas ei maksnud hind.
 ;: Erjee...

Sai teisel pühal meie võit,
 su empe-rempe tsah,
 siis oli meil üks mõistlik sõit,
 su empe-rempe tsah!
 Kaks hobust perastikku ees...
 Ambroosius, üks ladna mees.
 ;: Erjee...

Ambroosius, ta emand ka
 su empe-rempe tsah,
 on head. Ei tea, ei mõista ma,
 su empe-rempe tsah!
 Mil viisil ma neid kiidaksin
 ja oma aega viidaksin.
 ;: Erjee...

Kui suurte isandate seas,
 su empe-rempe tsah,
 mul oli vähe napsu peas,
 su empe-rempe tsah!
 Siis püüdsin laulu kirjuta,
 seepärast on ta riimita.
 ;: Erjee...

Teid palun, armsad lugejad,
 su empe-rempe tsah,
 kes ise laulu tegijad,
 su empe-rempe tsah!
 Veel siledamaks vikkida,
 et kõlbaks ära trikkida.
 ;: Erjee...

*Mu süda oli külm kui raud,
su empe-rempe tsah,
seal vaatsin valmis söögilaud.
su empe-rempe tsah!
Ma poleks sinna kölbanud,
ei isandad mind põlganud.
∴ Erjee...*

ERA II 257, 471/9 (1) < Torma khk,
Roela v, Tuulavere k - Kristjan Abroi <
Andres Põrvet (1904)².

Arhiivianimeil on «Ambroosiuse laul» oma algse viisiga tuntud peamiselt oma sünnikoha Torma ümbruses. Üleskirjutused sama viisi ja refrääniga mujalt on erandlikud (nt Paide - ERA II 122, 330/1 (10)³). Laul levinud omal ajal rahva seas väga kiiresti. Juba mõni päev pärast kolmekuningapäeva võetud Tartu sõitev Ambrosiuste abielupaar Kobratu kõrtsis sellesama lauluga vastu.

MMJ=130 1) 2) 3)

gl=fl Amb-roo - si-us, see lad-na mees,su em-pe, em-pe-pee,

4) see Tor - ma jaa - ma kõrt - si - mees, er - jee!

MMJ=132

Amb-roo-si-us oli lad-na mees,seal Tor-ma jaa-ma kõrt-si-mees,

rit. ↓

vidi-vomp-sas-saa,vidi-vomp-sas-saa,sam - vi - di-ru-di-ral-lal-laa!

1) 2. salmis: 2) 3.-5. salmis: 3) 4. salmis:

te-gi ke-na jõu-lu-puu, su... sõit-sid kok-ku... ho-bus-tel olid...

4) 5. salmis:

end kõh-naks, hal - vaks lu - ge - sin, er - jee!

5. salm algab aeglasemalt (MMJ=122), teine rida kiiremini (MMJ=126) ja kolmas rida algkiirusega (MMJ=130).

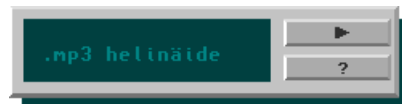
*Ambroosius see ladna mees,
su empe, empe-pee,
see Torma jaama kõrtsimees,
erjee!
Ambroosius oli ladna mees,
seal Torma jaama kõrtsimees,*

*See tegi kena jõulupuu,
mis kiidab palju rahvasuu.
Sääl sõitsid kokku isandad,
neil kõigil polnud emandaid.
Neil hobustel olid kellad peal
ja tükki neli oli ees.*

*vidivompsassa, vidivompsassa,
sam viidi-ruudi rallallaa!*

*Siis mina nurka pugedin,
end kõhnaks, halvaks lugesin.*

RKM, Mgn. II 1581 b < Tartu l < Torma khk, Tammispea k - < Olli Tomson-Peda, 69 a (1969).

Näide 1, 700kb

Väike kõrvalepõige genealoogiasse

Salapärane E. W-n'i taha peituv kirjamees⁴ heidab valgust ka kõrtsimehe Eesti oludes kummalisele perekonnanimele. Toetudes Ambrosiuste perekonnaarhiivi andmetele, väidab kirjutaja, et üht liini pidi olnud Ambrosiused tõepoolest itaallased. Nimelt olevat paarsada aastat tagasi kaks venda Milaanost Venemaale rännanud. Ametilt olnud üks pagar, teine piibumeister. Vennad jäänud elama Eestisse, täpsemalt Paidesse ning abiellunud eesti neidudega (E. W n 1938: 4). Augusti ja Konstantini isa olevat olnud piibumeistri poeg Karl. Taoliste põlvnemis- ja sugulussidemete taustal on eespool nimetatud algse refrääniga üleskirjutusel Paidest täiesti loogiline seletus. Nii nagu Torma rahvale, tähendas laul Ambrosiusest ka Paide elanikkonnale midagi enam kui lihtsalt lustlikku lugu heldest kõrtsimehest. Võib oletada, et osa Ambrosiuste järeltulijaid elas laulu tekkeajal veel Paides.

Hilisem levik

Laulu rännak mööda Eestimaad ja läbi aja algas niisiis 1860. aastate jõulude ajal. Peatselt ületas laul oma sünnikoha piirid, saades suulise leviku, laulukladede ja trükitud laulikute vahendusel tuntuks üle Eesti (vt [kaart](#)). Peale algse viisi lauldi tekstivariante mitmesugustel erinevatel viisidel. Suulises kasutuses oli laul sageli refrääniline, trüki-versioonid seevastu refräänitud, nii nagu oli seda ka esimene tükis ilmunud tekst, mis ilmus 1878. a laulikus «Kirju kuk, ehk küla laulik» (Kirju kuk 1878: 27- 29, nr 19).

Lühikest 10-salmilist ilma refräänita varianti on hiljem mitmetes laulikutes ära trükitud (vt [tabel](#)). Varasemaid üleskirjutusi Ambrosiuse laulust, paraku ainult viisist, on tehtud aastatel 1880-1890 M. Tiiduri poolt (EÜS IV 446 (922), < Äksi ja Kursi - M. Tiidur (1880-1890)).

Üleskirjutaja andmetel on see laul olnud juba aastatel 1880-1890 tuntud Äksis, Kursis ja Tallinna maal üliõpilaslaulu «Krambambuli» viisiga. Põhjaliku üleskirjutuse on saanud 1908. aastal M. Sild Avinurmest. Tema saadetis sisaldab laulu teksti kolme selle laulmiseks kasutatava viisiga. Nagu viidatud, pärineb algupärase viisi üleskirjutus K. Abroilt 1904. aastast, mis aga jõudis ERA-sse alles 1939. aastal, seega aasta pärast tsiteeritud ajaleheartikli ilmumist. Nende kirjapanekute valgusel on huvitav jälgida nimetatud laulu seoseid erinevate viisidega. M. Tiiduri kirjapanekut on lauldud üliõpilasingkondades tuntud laulu «Krambambuli» viisil. M. Sild on Madis Pärnalt üles kirjutanud kolm erinevat viisi, millega on «Ambroosisuse laulu» lauldud: koraalpärasel kirkulauluviisil (EÜS VI 73 (8) < Torma khk, Avinurme v, Piilsi k - M. Sild < Madis Pärn (1908)),

Fikemalt

Amb-roo-si-us, üks "lad-na mees", see Tor-ma jaa-ma kõrt-si-mees,

Amb-roo-si-us, üks "lad-na mees", see Tor-ma jaa-ma kõrt-si-mees.

saksa üliõpilaslaulu «Krambambuli» viisil (EÜS VI 78 (9) < Torma khk, Avinurme v, Piilsi k - M. Sild < Madis Pärn (1908)) ning Põhja-Tartumaa populaarsel ringmängulaulu viisil (EÜS VI 79 (10) < Torma khk, Avinurme v, Piilsi k - M. Sild < Madis Pärn (1908)).

Amb-roo-si-us, üks "lad-na mees", see Tor-ma jaa-ma kõrt-si-mees,

vidi-rih, vidi-rah, vidi - vidi, vidi-rah, vidi - ri - le - ra - le - raah!

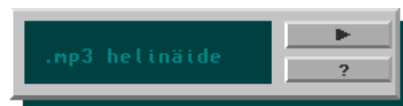
Noodistused näitavad «Ambroosiuse laulu» vastuvõtmist lauldavate laulude hulka, kohanemist Põhja-Tartumaa külalauludega, folkloriseerumist. Nimelt on Põhja-Tartumaal, eriti endise Laiuse kihelkonna aladel olnud tavaks laulda kohalikke külalaule kirikulaulu «Nüüd paistab meile selgesti» viisil, mis lisas ehaliste lauludele paroodilist hõngu. Teiseks folkloriseerumise tunnuseks on selle nihkumine ringmängulaulude hulka. Ringmängulaulud olid möödunud sajandi lõpul ja käesoleva sajandi algul eestlaste hulgas väga populaarsed ja kuulusid iseenesest mõistetavalt iga tantsuõhtu juurde. Ringmänge mängiti siis, kui pillimees (või pillimehed) mängimisest puhkasid ja ka «rahva hulka» tulid. Eks sidunud ühiselt lauldavad ja kiiret partnerivahetust võimaldavad vahetantud pidulisi omavahel paremini, aidanud noortel paremini kontaktigi saada. Paljud algselt n-ö harilike lauludena tuntuks saanud laulud kujundati vahelaulude lisandamisega ringmängulauludeks. Piirkonniti kujunesid välja omad lemmikud, selekteerusid viisid, mida selles funktsioonis eelistati. M. Silla poolt kirjapandud [kolmas viis](#) esindab-

ki Põhja-Tartumaa üht populaarseimat ringmängulauluviisi. Vaheantso sõnalise teksti moodustavad refräänsõnad «valerih, valerah, valerallala» ja eelnenud värsirea kordus. Üle-eestilises traditsioonis esineb see viis kõige sagedamini ringmängulauluga «Mõisnik ja lambur» (Rüütel 1980: 430-441). Nii sõnad kui viisi on eestlased laenanud sakslastelt. I. Rüütli andmeil pole seda laenanud mitte ainult meie, vaid näiteks ka soomlased ja mitmed Saksa kultuuriruumi kuulunud rahvad, ka lätlased ja leedulased (Rüütel 1980: 439). Põhja-Tartumaa omapäraks on veel see, et just paljusid külalaulu on kasutatud ringmängulauludena ehk kohaliku rahvaterminoloogia järgi *rattalauludena*.

Tänaseks oleme selle laulu praktiliselt unustanud, kuid 1920.-1930. aastatel oli see rahva seas - nii linnas kui maal - sagedasti lauldav seltskonnalaul. Laulu levimisele ja pikaealisusele on kasuks tulnud laulu sattumine üliõpilaste aktiivsesse repertuaari ja laulikutesse.⁵ Nende hulgas hakati seda laulma saksa tudengijoogilaulu «Krambambuli»⁶ viisil refrääniga «Kas tõsi on? - Jah, muidugi! Sest klaasist joon krambambuli...». Esimesed teated sellest, nagu eespool nimetatud, pärinevad 19. sajandi lõpust ja 20. sajandi algusest. Rahvas, kellele *õilsa joogi*⁷ keeruline nimetus jäi arusaamatuks, varieeris seda sõna kui lihtsalt onomatopoeetilist kombinatsiooni (*krimbambuli, pimm-pamburi* jne). Kuigi riimilisele rahvalaulule erinevalt regilauludest ei ole üldiselt teiste lauludega liitumine omane, näeme, et Ambrosiuse laulule on lisandunud salme teisest populaarsest riimilisest laulust «Mõni mees, kes põrgus käinud», mida on edasi fabuleeritud: mõnus prassija Kurat ise on samuti Ambrosiuse peost kuulda saanud, kohale tulnud ja auhinnagi võitnud.

Selle laulu on helilindile laulnud Samuel Põllu Kambjast, Haaslavalt 1961. aastal (RKM, Mgn. II 688 g < Kambja khk, Haaslava - I. Rüütel < Samuel Põllu, 77 a (1961)).

Näide 2, 2Mb

MMJ=108-118

gi=es Amb-roo - si - us o - li lad - na mees,
see Tõr - ma jaa - ma kõrt - si mees.
Kas tõ - si on? Jah, mui - du - gi, see ü - lem - laul pimm -
pam - bu - ri, pimm - pam - bu - ri, pimm - pam - bu - ri!

1) alates 2. salmist enamasti:
rah - va - suu...

2) 2. salmis:
tõ - si on? Jah...

3) 3., 6., 10., 14. ja 16. salmis:
i - san - dad...

4) 6. salmis:
selt - sis...

5) 16. salmis:
on ka lõpp.

Krambambuli viisil lauldud Ambrosiuse laul

Ambroosius oli ladna mees,
see Tõrma jaama kõrtsimees.
Kas tõsi on? Jah muidugi,
See ülemlaul pimm-pamburi,
pimm-pamburi, pimm-pamburi.
See tegi kena jõulupuu,
mis kiitis kiidab kõige rahvasuu.
Kas tõsi...
Sääl sõitsid kokku isandad,
neil kõigil polnud emandad.
Kas tõsi on...
Neil oostel olid kellad peal,
kui saksad kokku sõitsid seal.
Kas tõsi on...
Kõik saksad sõitsid saaniga
ja mina, kehva, kelguga.
Kas tõsi on...
Ka nende seltsis oli juut,
see oli muzik,⁸ ladna, gut⁹.
Kas tõsi on...

Siis kõrtsmik ütles:
«Miks ei joo,
kui otsa saab, üks jälle too!»
Kas tõsi on...
Pikk redel üles aeti,
üks lontrus otsa saadeti.
Kas tõsi on...
Kes kirja postist maha toob,
see poole naela rummi joob.
Kas tõsi on..
Küll kurat öösel teada sai
ja kirja postist maha tõi.
Kas tõsi on...
Ja kirja postist maha tõi
ja poole naela rummi jõi.
Kas tõsi on...
See kurat pole laita mees,
sest tal on ia süda sees.
Kas tõsi on..

*Siis mina nukka pugessin,
Enda kehvaks, halvaks lugesin.
Kas tõsi on...
Klaas klaasi järel ümber käis
ja alati ta lasti täis.
Kas tõsi on...*

*Pang pange järel viina joob
ja paljajalu tantsu lööb.
Kas tõsi on...
Ta tantsib järjest kõpp-
kõpp-kõpp
ja sellel laulul on ka lõpp.
Kas tõsi on...*

Kõik rahvapärased Küla-Ambroosiuse laulu viisid on energilised ja tempokad polka- või marsiviisid, mis lähevad otsustavalt lahku kirikulaulu («Te Deum») meloodia väärrikast väljapeetusest ja pühalikkusest. Oma edasisel levikul Eestimaal seoti selle laulu sõnu mitmesuguste viiside ja refräänidega (nt *uurah*, *uurah* Varblas, *killadi-kõlladi* Karksis, *oi-oi-oi*, *jah* Hageris, *noh*, *eks ta ole küll* Tallinnas ja Tartus jne). Kuna suur osa üleskirjutusi toovad ära üksnes sõnad, sh refrääni, saame viiside üle otsustada ainult refräänide järgi. Olgu siinkohal lisatud üks helisalvestisena fikseeritud näide Kursist, Tõrve külast (RKM, Mgn. II 4143 (8) < Kursi khk, Tõrve k - E. Tampere, A. Urbel < Amanda Paavel, 76 a (1989)):

MMJ=108
1)

gI=h Amb-roo-si-us oli lad-namees, no es ta ol-nud küll,
see Tor-ma jaa-ma kõrt-si-mees, no es ta ol-nud küll!
Phruu! Nää! Nõõ! Öpp! Ai Tsõõ-ru vald, ai Tsõõ-ru vald, ai
tsits-kari, vits - kari vänd-ra-kell! Ai vänd - ra - kell!

1) 2. ja 3. salmis:
Küll sõi-tis...

3. salmis järgneb esimesele reale kohe refrään, teine rida jääb vahele.

*Ambroosius oli ladna mees
no es ta olnud küll,
see Torma jaama kõrtsimees
no es ta olnud küll.
Phruu! Nää! Nõõ! Öpp!
:; Ai Tsõõru vald, ai Tsõõru vald,
ai tsitskari, vitskari vändrakell!;:*

*Küll sõitis kokku isandaid.
no es nad sõitnud küll,
neil kõigil polnud emandaid,
no es nad käinud küll.
Phruu!...
Neil kõigil polnud emandaid,
no es nad käinud küll.
Phruu!...*

Näide 3, 470kb

Lõpetuseks

Niisugune on lühike lugu laulust, mis sündis ühel jõulupeol, sai ümbruskonnas tuntuks ja levis nii suuliselt, käsikirjaliselt kui trükitud kujul oma kunagisest tekkekohast kaugemale. Kuigi laulu on hiljem rahvaluulekogudesse üles kirjutatud Eesti erinevatest piirkondadest, säilitas ta suurema populaarsuse oma tekkepaigas Põhja-Tartumaal. Edasisel levikul on laulu sõnad vähe muutunud, kuid nende laulmiseks on kasutatud väga mitmekesiseid viise. Nii nagu laulu loojad, on edasised kasutajadki laulnud seda mitmesugustel lokaalsetel ringmängulauluviisidel, sidudes seda erinevate vahelaulude ja refräänidega. Kõige sagedamini on «Ambroosiuse laulu» lauldud üliõpilaslaulu «Krambambuli» meloodial. Ühelt poolt on «Ambroosiuse laul» külalaul, teiselt poolt võib seda ka paroodiaks pidada. Kuigi siin ei leidu külalauludele omast rämedust ega sõnasõnalist pilget, on assotsiatsioonikoomika luterliku taustaga keskkonnas vältimatu. Seetõttu võiks «Ambroosiuse laulu» pidada omamoodi intellektuaalseks naljaks, millest arusaamine nõudis teadmisi. Koomiline efekt avaldub ka muusikaloo taustal, kus *ambroosiuse hümn* esindab varakristliku muusika vabalt voogava meloodia ja värsstekstiga koorilaulu. Kas mitte sellesama pärast ei köitnud «Ambroosiuse laul» tudengeidki?

Noot Edna Tuvi
helinäited Jaan Tamm

Kirjandus

- Aluve, Kalvi 1976. *Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis. Ehitusajalooline ülevaade*. Tallinn.
- Ambroosiust ei ole enam. *Päevaleht* 1936, 29. X, 5.
- A. T-e 1935. Ambroosius... *Olion* 15. V, lk 309.
- EE 1932 = *Eesti entsüklopeedia*. Peatoimetaja R. Kleis. Tartu.
- ERLA I-IV = *Eesti rahvalaulud. Antoloogia*. Toimetanud Ülo Tedre. Köited I-IV. Tallinn 1969-1974.
- E. W-n 1938. «Ambrosius oli ladna mees». Kuulsa üliõpilaslaulu sünniradadel. *Rahvaleht* 7. november 1938, lk 4, 8.
- Fraternitas Liviensis. Lemmiklaulud*. Tartu 1938.
- Gaudeamus! Tudengilaulik. Sõnastik. Kombed*. Rich. Janno eessõnaga. Tartu 1935.
- Hermann, Karl August 1905. *Üliõpilaste laulud ehk komersi-raamat*. Kogunud, sõnandanud ja seadnud Dr. K. A. Hermann. Jurjev-Tartu.
- Hiiemäe, Mall 1998. *Rahvakalendri tähtpäevi*. Tallinn.
- Kiriku laulu- ja palveraamat*. EELK. Tallinn 1992.
- Kirju kuk, ehk küla laulik*. Tallinn 1878.
- Küla laulik. Eesti paremad nooruse-, rõõmu-, armastuse ja naljalaulud*. Tallinn. /s.a./
- Lõbus Töörahma laulik. 70 praeguse aja lauletavat laulu*. Tallinn [1907].
- Lõbus Töörahma laulik. 80 praeguse aja lauletavat laulu*. Teine trükk. Tallinn 1914.
- Magister Cantandi* [= Volmer Leonid] 1924. *Laulik üliõpilastele ja lauluarmastajatele*. Magister Cantandi. Tartu.
- Magister Cantandi* [= Volmer Leonid] 1928. *Laulud üliõpilastele ja kõigile, kes laulu*

- armastavad*. Täiendanud Ev[ald] Metslang. Tallinn.
- Matto, J. *Isamaa Laulik I*. Tartu 1881.
- Raimla laulik. Tartu 1936.
- Rüütel, Ingrid 1980. *Eesti uuemad laulumängud I*. Tallinn.
- Selli, Eerik 1970. Postijaamade võrgu kujunemine Tartumaal 17.-20. sajandini (kuni 1911). *Tartu rajoonis. Kodu-uurijate seminar-kokkutulek 7.-10. juulini 1970*. Ettekannete kokkuvõtted. Tallinn, 131-135.
- Sepp, R. *Ajalooline üliõpilaslaul. Eesti tudengilaulude teatmik ja register*. (Üliõpilaslaulmike repertuaar 1923-1938). Käsikiri Eesti Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonnas F 225.
- Sepp, Reino 1984. Kuidas tuli esimene üliõpilaslulik? *Eesti Päevaleht* 1984, 4. jaanuar.
- Stockholm. Artikli koopia Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivis KM RO KK 66. /Jubilare/ *Sädemed* 1926: 52, 423;
- Tudengilaulik Rich. Janno järelsõnaga*. Tartu 1934.
- Üliõpilaslulik. Kogu üldiselt lauldavaid üliõpilaslaule*. Kogunud Richard Janno ja Jaan Poska. Studiosi Universitatis Tartuensis. Tallinn 1924.

Kommentaariid

1. «Ambrosiuse kiituslaul», viis Niketas Remesianast, arvatavasti 335-414, sõnad IV sajandist ladina keeles, leidub 1992. a ilmunud eestikeelses «Kiriku laulu- ja palveraamatus» sõnadega «Sind, Jumal kiidame...» («Te Deum»), vt lk 619-623.
2. Originaalis B duuris.
3. Tekst on üles kirjutatud sama refrääniga, kuid ilma viisita.
4. Lauluski esineb keegi *gospodin Willmann*, Aruküla kooli juhataja, lahkunud ametist 1890. a. Võib-olla on anonüümne kirjutaja tema või K. Abroi järeltulijate hulgast. Artiklist selgub, et kirjutaja on K. Abroi materjale kasutanud. Sealt leiame ka laulu algse viisi, mis sedapuhku on kirjutatud G duuris. ERA-sse jõudsidki üleskirjutused alles järgmisel aastal.
5. «Laulik üliõpilastele ja lauluarmastajatele.» Magister Cantandi. Täiendanud Ev. Metslang, Tartu 1924: nr 3, lk 8-9; «Tudengilaulik Rich. Janno järelsõnaga,» Tartu 1934, nr 6, lk 15-17; «Gaudeamus,» 1935, nr 6, lk 15-17. Üksnes Janno ja Poska koostatud «Üliõpilaslulik» (1924) esitatakse teine tekstivariant (lk 43 nr 27).
6. 18. sajandist (1745) pärinev saksa tudengilaul «Krambambuli». Ilmus esmakordselt eesti keeles K. A. Hermanni laulikus «Üliõpilaste laulud ehk komersi-raamat» (1905) koostaja tõlkes. Laulu on eestindatud veel mitmel korral. Nii näiteks on teada, et oma elu kuuekümnendatel aastatel on Fr. R. Kreutzwald oma sõbra Schultz-Bertrami soovil laulus kaks esimest salmi maakeelde sobitanud (Sepp 1984). Suurema populaarsuse saavutas laul J. Uluotsa tõlkes (1923), äratrükkituna paljudes üliõpilaslulikutes, nt «Laulik üliõpilastele ja kõigile, kes laulu armastavad.» Kogunud Magister Cantandi, Tallinn 1928, nr 51, lk 49-51; «Tudengilaulik Rich. Janno järelsõnaga.» Tartu 1934, lk 80-81 nr 98; «Gaudeamus» 1935, lk 80-81 nr 98; «Raimla laulik.» Tartu 1936, lk 46-48; «Fraternitas Livienensis. Lemmiklaulud.» Tartu 1938, lk 64-65 jne.
7. Algupärase saksa laulu pealkirja tõlge. *Krambambuli* tähendas algselt põletatud

kirsiviina (*Danzigi Kirschwasser*), hiljem muutus tudengite seas alkoholsete jookide üldnimetuseks (Üliõpilaslaulik 1924: 39).

8. muzik < *muzhik* 'mees', vene k.

9. *gut* < 'hea', saksa k.